

UDK: 364.62 : 351.77 (497.5)
pregledni članak
primljen 6. studenoga 2001.

Dr. sc. Željko Bartulović,
docent Pravnog fakulteta u Rijeci

NETTUNSKJE KONVENCIJE IZ 1925. I PROPISI O ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI

U razdoblju između 1924. i 1947. neprirodna je državna granica razdvajala Rijeku i Sušak. Razgraničenje je uvjetovalo nužnu međunarodnopravnu regulaciju različitih odnosa između Kraljevine SHS i Italije. Normativna se djelatnost dotakla i pitanja javnog zdravstva.

U prvom dijelu rada autor opisuje način donošenja Nettunskih konvencija 1925. kojima je reguliran dio neriješenih odnosa između Kraljevine SHS i Italije, nastalih prestankom Riječke države 1924. Dvorski krugovi i vlada u Beogradu tijekom pregovaranja pokazali su veliku popustljivost, pa su brojne odredbe bile nepovoljne po Kraljevinu SHS. Javnost je to ocijenila sporazumom velikosrpskih i iredentističkih političara na štetu interesa hrvatskih, osobito primorskih i dalmatinskih područja. Pitanje ratifikacije konvencija potresalo je unutarnju političku scenu u državi, sve dok to nije učinila krnja skupština, bez hrvatskih zastupnika na dan Radićeva pogreba 1928.

U drugom dijelu rada obrađeni su propisi o zdravstvenoj zaštiti sadržani u Nettunskim konvencijama. To su u prvome redu *Sporazum o primanju u bolnicu na Rijeci SHS državljana i Sporazum o upotrebi groblja u Drenovi (Rijeka) od izvesnih delova graničnih opština Kraljevine SHS i prenosu mrtvaca između Rijeke i Sušaka*. U *Konvencijama i sporazumima koji se odnose na pitanja koja proizlaze iz izvršenja ugovora o miru* raščlanjuju se propisi koji reguliraju socijalno-zdravstvenu zaštitu i podjelu imovine raznih socijalnih udruga: *Sporazum o naknadi bolničkih troškova*, *Konvencija o raznim sporazumima po pitanju socijalnih osiguranja*, *Sporazum o anonimnom društvu "Koooperativa Garibaldi"* i *Opšti sporazum o reciprocitetu po pitanjima socijalnih osiguranja*.

1. UVOD: RIJEKA 1918 - 1945. GODINE

U burnim vremenima raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine Rijeka se našla uvučena u vrtlog burnih zbivanja. Dana 29. listopada 1918. nastaje Država Slovenaca Hrvata i Srba, u čiji sastav ulaze područja naseljena Slovencima, Hrvatima i Srbima na neprekinutom području negdašnje crno-žute monarhije. Zapadna granica Države nalazila se na rijeci Soči, te je obuhvatila Rijeku. Narodno vijeće SHS nije dugo

ostalo organom vlasti u Rijeci jer je Kraljevina Italija, pozivajući se na Ugovor o primirju s Austro-Ugarskom od 3. studenoga 1918, okupirala Rijeku a potom i područje Sušaka. Iako se formalno radilo o međusavezničkoj Antantinoj okupaciji, vodeću ulogu imali su talijanski časnici i postrojbe.

Nakon ujedinjenja Države SHS s Kraljevinom Srbijom u Kraljevstvo/Kraljevinu SHS dolazi do višegodišnje diplomatske borbe povezane s utvrđivanjem njezinih granica s Italijom. Uslijedilo je nesretno razdoblje danuncijade do konca 1920. Rapallskim sporazumom 1920. određeno je da će se na području Rijeke formirati Riječka Država. Njezine istočne granice nisu bile formalno utvrđene. Područje Sušaka ostaje pod talijanskom okupacijom do 1923. kada je Italija Santamargaretskim ugovorima priznala suverenitet Kraljevine SHS nad njim. Riječka država nije zaživjela zbog iredentističke politike koju je od 1922. preuzela i nova, po Hrvate još pogubnija, fašistička vlast na čelu s Mussolinijem. Riječka Država službeno je prestala postojati Rimskim ugovorima sklopljenim između Kraljevine SHS i Italije 1924. Njezin najveći dio pripao je Italiji. Tek tada je prestala talijanska okupacija posljednjeg dijela teritorija Kraljevine SHS – Delte i Baroša. U tom je razdoblju za Rijeku, Sušak, ali i susjedna hrvatska, kao i slovenska područja negativnu ulogu odigrala velikosrpska komponenta u politici Kraljevine SHS/Jugoslavije, koja je zanemarivala hrvatske i slovenske interese u graničnim kao i mnogim drugim pitanjima spram Italije, te pokazivala spremnost na suradnju sa srodnom iredentističkom politikom.

Takvo je međunarodnopravno rješenje potrajalo do konca Drugog svjetskog rata. Po kapitulaciji Italije 1943. ZAVNOH i AVNOJ donose odluke kojima taj teritorij proglašavaju sastavnim dijelom Hrvatske i Jugoslavije. Zanimljivo je da istovrsni akt donosi i poglavnik NDH dr. Ante Pavelić. No to su bili akti političkog, a ne međunarodnopravnog karaktera. Nakon razdoblja njemačke okupacije 1943 - 1945. antifašistički pokret oslobada područje Rijeke 1945. i preuzima faktičnu vlast. Italija je međunarodnopravno zadržala suverenitet nad Rijekom. Ne smije se zaboraviti podatak da se talijanske vlade nakon pada fašizma 1943. nisu službeno odrekle Mussolinijevih aneksijskih akata hrvatskog teritorija izvršenih 1941. One su uporno čekale na odluke međunarodne mirovne konferencije o granicama, nadajući se da će saveznici uzeti u obzir talijansko napuštanje sila Trojnog pakta i kakvu-takvu vojnu pomoć pruženu pobjednicima do konca rata. Do toga na sreću Hrvatske nije došlo te je Pariškim mirovnim ugovorom 1947. Rijeka pripala Hrvatskoj u sklopu FNRJ. Pitanja granice dodatno je riješio Londonski ugovor 1954. (Istra i Trst), a Italija je priznala suverenitet SFRJ nad dijelom izgubljenog teritorija tek Osimskim sporazumima 1975. godine.

U razdoblju 1868 - 1918. Rijeka i Sušak bili su umjetno odvojeni ugarskom provizornom upravom nad Rijekom utvrđenom hrvatsko-ugarskom nagodbom 1868, dok je Sušak bio dijelom Trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Nakon talijanske okupacije 1918. odvojenost se pojačala, a čin neprirodnog razdvajanja dovršen je Rimskim sporazumima 1924. Međutim, pravo nije moglo potpuno odvojiti život dva susjedna grada, odlazak u kupovinu, korištenje el. energije, pitke vode itd., koji su bili zajednički do 1918. Društveni odnosi nisu se mogli "presjeći preko noći" i morali su se rješavati dogovorno nakon uspostave granice. Među takvima nalaze se neka

pitanja zdravstvene zaštite u kojima su Rijeka i Sušak surađivali. Odnosi su se pravno regulirali međunarodnim konvencijama zaključenim u Nettunu 1925, tzv. Nettunskim konvencijama.

2. PREGOVORI I RATIFIKACIJA NETTUNSKIH KONVENCIJA

Nakon zaključenja Rimskih ugovora i prestanka postojanja Riječke države ostala su neregulirana pojedina pitanja između Kraljevine SHS i Italije. Dijelom su riješena tzv. Beogradskim konvencijama potpisanim 1924. u vrijeme PP vlade (Pašić i Pribičević, tj. radikalno-demokratske vlade).¹ Trgovinske ugovore i željezničke konvencije potpisali su ministri iz Samostalne demokratske stranke.² Primjedbe Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS, kasnije HSS) nisu uzimane u obzir, iako je ona bila najznačajnija hrvatska politička stranka, niti je ona aktivno sudjelovala "dok su sve ostale stranke uzele aktivnog učešća u izradi nettunskih konvencija."³

Konvencije su potpisane 25. srpnja 1925. u Nettunu. Iščekivalo se objavljivanje njihova sadržaja.⁴ Sumnje u povoljan ishod pojavile su se kada je ministar vanjskih poslova dr. Ninčić, duže vrijeme nakon potpisa dao tek šturo obrazloženje konvencija. Tisak je stao kritizirati vladu, jer nije objavila sadržaj ni 10 dana od potpisa.⁵

Reakcije su podijeljene. Umjereni kritičari prigovarali su da konvencije čine samo kariku u nizu loših ugovora.⁶ Javnost nije upoznata s tekstom konvencija. Ponavlja se uobičajena politika vlade u Beogradu, koja je pregovore vodila bez sudjelovanja i utjecaja hrvatskih političara i predstavnika Sušaka, uz izuzetak tek nekolicine eksperata. Kritike

¹ Novi List, br. 125. od 1. lipnja 1926: *Historijat konvencija s Italijom*, prema beogradskom *Vremenu*.

² KRIZMAN, Bogdan, *Vanjska politika jugoslavenske države 1918 - 1941*, Diplomatsko-historijski pregled, Školska knjiga, Zagreb 1975, str. 44.

³ Novi List, br. 125. od 1. lipnja 1926: *Historijat konvencija s Italijom*, prema beogradskom *Vremenu*. Vlada je odredila delegate: "dre. Ribarža, Šilovića, Figatnera; i stručnjake prof. dr. Stražnickog, dre. Hacina i Kužela, te upravitelja sušačkog pristaništa Celligoja." Jedino je dr. Aurel Figatner bio sa Sušaka.

⁴ Sušački Novi List, br. 170. od 17. srpnja 1925. "Oko fiorentinskog sporazuma - Mussolini hvali talijansku delegaciju."; br. 173 od 21. srpnja 1925. "Potpisane konvencije s Italijom."

⁵ Sušački Novi List, br. 177 od 25. srpnja 1925. "Napokon je progovorio i - dr. Ninčić! Sadržaj jugoslovensko-talijanskih konvencija."; br. 181 od 30. srpnja 1925. "Dokle ćemo još čekati."

⁶ Novi list, br. 229 od 25. rujna 1925. "Nettunske konvencije s lijepe strane."; Sušački Novi list, br. 174. od 22. srpnja 1925. "Nakon potpisa konvencija s Italijom - Talijanska javnost o Nettunskom ugovoru." Talijanska strana bila je zadovoljna s 32 konvencije kojima daje "prosperitet krajnjim graničnim točkama Italije - Rijeci i Zadru", jer im je "pošlo za rukom da se države iz zaleđa predobiju zato da se služe riječkom lukom za svoju trgovinu." Novi List, br. 141. od 20. lipnja 1926. "Nettunske konvencije." "Nettunske konvencije su tek jedna karika u lancu svih onih ugovora, pomoću kojih nas je Italija obuhvatila sa svojim polipskim krakima... Daleko gori je Rapalski ugovor; daleko gore su Santamargaretske konvencije; pogotovo je gori po nas Rimski ugovor od 27. januara 1924. god..."

su se usmjerile protiv ministra dr. Ninčića.⁷ Čak je i beogradski radikalni list *Narodna Tribuna* pisao da ugovori ne štite osobe slavenskog podrijetla u Italiji, jer im se onemogućuje korištenje njihova jezika, dok konvencije isto pravo zajamčuju Talijanima u Kraljevini SHS.⁸ Dr. Šurmin u zagrebačkim *Novostima* objavljuje niz članaka pod naslovom *Konvencije s Italijom - Nettuno* iznoseći negativne okolnosti konvencija.⁹ Tarifama u željezničkom prometu onemogućen je rad sušačke luke, jedine uređene luke Kraljevine SHS na sjevernom Jadranu, jer do Šibenika ima oko 280 km.¹⁰

Zašto je vlada u Beogradu pristala na ustupke? Kralj Aleksandar otvoreno se zalagao za suradnju s Italijom.¹¹ Ne možemo sumnjati da smjer politike dolazi izravno od kralja, što otkriva i razloge ustupaka. Čelnik crnogorskih federalista dr. Sekula Drljević je 1928. u skupštini izjavio da su "Srbijanci žrtvovali i Rijeku i Skadar da utvrde svoju hegemoniju", nadajući se da će im Italija "prepuštiti cijelu Albaniju u interesu sferu i da će na koncu Albanija postati dio naše države."¹² Dr. Ninčić prihvatao je sve talijanske prijedloge želeći ojačati velikosrpske interese u Albaniji, nauštrb prečanskih, što potvrđuje i radikalni tisak.¹³ Sušačanin, dr. Figatner nije htio

⁷ Novi List, br. 51. od 3. ožujka 1926. "Zar produbljenje prijateljstva s Italijom?" "Na osnovu ovog prijateljskog lanca, ona šaka dalmatinskih Talijana uživa u našoj državi malone privilegije eksteritorijalnosti; naše željeznice prevoze robu u Trst i Rijeku po sniženoj tarifi; talijanski ribari love na puškomet od naše morske obale; a kad Nettunske konvencije stupe u krjepost, talijanski parobrodi moći će iz riječkog basena "Thaon di Revel" da razvoze robu duž čitave naše obale, dok će italijanska radna snaga moći slobodno tražiti i nalaziti uposlenje u našoj kući."

⁸ Novi List, br. 251. od 21. listopada 1925. "Jedan ispravan sud o g. dru. Ribaržu."; TUĐMAN, Franjo, Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji, 1918 - 1941, knjiga I., Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1993, str. 504; prema "Dr. Marinković o Nettunskim konvencijama" i "Oštri napadaji na srbijanski hegemonizam", Jugoslavenski list, XI/10. VI. 1928, br. 135; "Smisao Nettunskih konvencija", Novosti, Beograd, 10. VI. 1928, br. 229. Jovan Jovanović, čelnik Srpske zemljoradničke stranke vidi smisao konvencija u tome "da se Dalmacija uvlači u sastavni dio nekog talijanskog "Absatzgebieta", kojim "Italija dobiva mogućnost gospodarskog i kulturnog prodiranja preko nacionalnih granica putem iseljavanja i naseljavanja, industrijsko-trgovinskim povlasticama, itd."

⁹ Novi List, br. 124. od 30. svibnja 1926. "Povodom dr. Šurminovih otkrića."

¹⁰ Sušački Novi List, br. 181. od 30. srpnja 1925. "Čudna izjava ministra saobraćaja." Ministar prometa Radojević je prigodom otvaranja ličko-dalmatinske pruge istakao: "...mi smo uspjeli još nešto da onim krajevima koje je austrougarska željeznička politika ignorisala, favorizirajući Rijeku, učinimo mogućnost za procvat i da izigramo one njihove (čije, hrvatske?, op. Ž.B.) namere da od Ogulina svi putevi vode na Sušak (Kao da je Sušak pripao Kraljevini Italiji?! op. Ž.B.)."

¹¹ KRIZMAN, Isto, str. 45. Javna je tajna bila da je ministar dr. Ninčić njegov pouzdanik, koji je, kako tvrdi dr. Milan Stojadinović, "posle svake sednice ministarskog saveta odlazio pravo u Dvor, na referat."

¹² TUĐMAN, Isto, str. 504; prema "Dr. Marinković o Nettunskim konvencijama" i "Oštri napadaji na srbijanski hegemonizam", Jugoslavenski list, XI/10. VI. 1928, br. 135; "Smisao Nettunskih konvencija", Novosti, Beograd, 10. VI. 1928, br. 229.

¹³ Novi List, br. 131. od 9. lipnja 1926. "Beogradski "Balkan" i Nettunske konvencije." Vladi blizak "Balkan", beogradski radikalni list popratio je pregovore s Italijom komentarom: "Naposletku, za čiji račun da mi započinjemo sada tu opasnu igru? Zar za račun onih u zapadnim krajevima naše države koji su opipljivo dokazali na opštinskim izborima kakovi su patrioti i koliko zaslužuju da se mi Srbi, radi njih eksponiramo protivu Italije?"

biti pregovarač, pa se zahvalio ministru dr. Ninčiću.¹⁴

Italija je pokazala dvoličnost sklopivši Ugovor o prijateljstvu i sigurnosti s Albanijom 27. studenoga 1926, čime Albaniju stavlja pod prikriveni protektorat, stvarajući odskočnu dasku za prodor na Balkan. No, vlada je i tada bila popustljiva prema Italiji, držeći da će se ova zadovoljiti ustupkom ne zadirući dalje u velikosrpske interese.¹⁵ Tisak HSS-a je optužio "pljačkašku vladu" da ratifikacijom želi dobiti zajam iz Londona i "prodati Dalmaciju talijanskim fašistima", a Radić tvrdi da su konvencije dio talijanskog plana o prodoru na Balkan, jer je Makedonija također "objekt talijanskih napada isto kao i Dalmacija".¹⁶

Nužno je pojasniti složenost položaja HSS, koji je u to vrijeme prisiljen priznati Vidovdanski ustav, te ulazi u vladu. Tada možemo shvatiti perfidnost političke igre vlade.¹⁷ Talijani su dobro predviđali, HSS nije htio dovesti u opasnost ostvareni sporazum s radikalima. Tek godinu kasnije ministar trgovine i industrije dr. Krajač i HSS "stidljivo" su izjavili da se neke konvencije ne mogu prihvatiti bez štetnih posljedica po Kraljevinu SHS, ne spominjući štetu po hrvatske interese.¹⁸ Velikosrpski krugovi podržavali su stajalište da se HSS ne treba baviti konvencijama i izazivati krizu vlade, jer bi se tada vratio u oporbu, što bi im štetilo.¹⁹ HSS nije "kumovao" konvencijama, ali one se odražavaju na hrvatske primorske krajeve u kojima su njegovi birači i čije interese treba štititi. HSS se ipak ne protivi kako ne bi izazvao krizu vlade.²⁰ Takav stav može smanjiti broj simpatizera HSS u tangirnim područjima (Primorje i Dalmacija). Dvor i vlada su HSS-u, osmišljenim usklađivanjem vremena potpisa konvencija i ulaska u vladu, ostavili malo mjesta za manevar. HSS može napustiti vladu i vratiti se u oporbu ili prihvatiti konvencije i izgubiti "obraz" pred biračima. Igra se otezala sljedećih

¹⁴ Novi List, br. 48. od 16. lipnja 1928. "Promemorij g. dra. Figantnera o nettunskim konvencijama."

¹⁵ TUDMAN, Isto, str. 321.

¹⁶ Ibid., str. 504 - 505; prema Narodni val, II./15. VI. 1928, br. 137; Politika, XXV./16. VI. 1928; KULUNDŽIĆ, Zvonimir, Atentat na Stjepana Radića, str. 299. Talijanski poslanik u Beogradu Bordero uvjeravao je Mussolinija da Italija "mora uredovati u Makedoniji": "Mi moramo Makedoniju dobiti danas, a Bosnu i Dalmaciju sutra. Primi li ili ne primi Jugoslavija konvencije, pobjeda je naša sigurna. Ako primi za pet godina je naša kolonija, a ako ne primi onda ćemo ju rastepsti."

¹⁷ Sušački Novi List, br. 174. od 22. srpnja 1925. "Nakon potpisa konvencija s Italijom - Talijanska javnost o Nettunskom ugovoru." Talijanski tisak ističe da je "ceremonija u Nettunu izvršena upravo u času kad se je u Beogradu instalirala nova vlada, a u koju ulaze 4 Hrvata... jer se možemo nadati da važni događaj t. j. izmirenje srpsko-hrvatsko, neće imati nikakva utjecaja na politiku što su je dosada prema Italiji vodili Pašić i Ninčić."

¹⁸ Novi List, br. 122. od 28. svibnja 1926. "HSS i konvencije s Italijom."

¹⁹ Isto, "Još o nettunskim konvencijama." "Te konvencije su djelo tkzv. nacionalnog bloka; Nettunskim konvencijama nije HSS kumovala; pa dok je tako, valja odgovornost za njih prepustiti radikalima i samostalnim demokratima, te preko njih preći na dnevni red!"

²⁰ Novi List, br. 123. od 29. svibnja 1926. "Ratifikacija konvencija s Italijom nije osigurana. Držanje HSK nije još određeno." "Kako izgleda, pobijedilo je u tom pogledu stanovište g. Pavla Radića, da se na tom pitanju ne izaziva kriza, pošto su i onako sve te konvencije uglavljene prije ulaska HSS u vladu i da ona prema tome ne može nositi za njih odgovornost."

godina.²¹ HSS nije mogao biti dosljedan u otporu.²² Vlada na ljetnom zasjedanju skupštine upućuje konvencije na prihvrat skupštini.²³ HSS se našla u dvojbi o čemu S. Radić piše u stranačkom glasilu *"Dom"*.²⁴ Režim dovodi HSS u položaj da mora birati između dvije loše solucije, uz posljedicu da u oba slučaja gubi podršku dijela hrvatskog stanovništva.

Skupštinsko zasjedanje je odloženo za jesen.²⁵ Razlog za odgodu bile su promjene u političkim odnosima. S. Radić je nagovijestio mogućnost raskida koalicije.²⁶ Talijani koriste odugovlačenje postupka, pa senat donosi poseban dekret o državljanstvu, koji hrvatsko stanovništvo Rijeke prisiljava na prihvrat talijanskog državljanstva.²⁷ Italija "čisti" Rijeku od Hrvata, te ujedno vrši pritisak na Kraljevinu SHS da ratificira konvencije.

HSS se raskidom sporazuma s radikalima i koalicijom sa Pribičevićevim samostalnim demokratima oštrije suprotstavlja ratifikaciji. Skupština Primorsko-krajiške oblasti 25 - 27. svibnja protestira protiv konvencija.²⁸ U svibnju 1928. dolazi do demonstracija u zemlji kada vlada podnosi konvencije skupštini.²⁹ Nakon napada

²¹ Novi List, br. 133. od 11. lipnja 1926. *"Čast g. dru. Krajaču."*; Novi List, br. 142. od 22. lipnja 1926. *"Uoči burne debate o odnosima s Italijom. Sudbina konvencija s Italijom još uvijek neizvjesna. Napeto isčekivanje debate i glasanja u narodnoj skupštini."* *"U pogledu g. dra. Krajača situacija je ova: g. Radić traži od g. Krajača, da ne pravi teškoća u pitanju ratifikacije ovih konvencija, dok g. Krajač naglasuje, da su konvencije nespojive s državnim suverenitetom i da pored toga sadrže mnogo toga, što je od materijalne i moralne štete po nas. Zbog toga g. Krajač htio je i htio bi, da dade demisiju, ali vodstvo HSS smatra, da je to inkompatibilno sa stranačkom disciplinom."*

²² Novi List, br. 134. od 12. lipnja 1926. *"HSS će glasovati za Nettunske konvencije."* Stranka je vodila računa o ukupnoj svojoj politici, pa je čak: *"Na upit novinara izjavio je g. Pavle Radić, da su Nettunske konvencije gotova stvar, na kojoj se ništa ne da mijenjati. Kad Nettunske konvencije dodju na dnevni red Skupštine, a to će biti u prvoj polovini iduće nedjelje, HSK će za njih glasati."*

²³ Novi List, br. 137. od 16. lipnja 1926. *"Obrazloženje kojim vlada upućuje konvencije s Italijom Narodnoj Skupštini"*; br. 138. od 17. lipnja 1926. *"Obrazloženje kojim vlada upućuje konvencije s Italijom Narodnoj Skupštini."*

²⁴ Novi List, br. 139. od 18. lipnja 1926. *"Sjednica vlade - Nettunske konvencije potpisane."* Radić je *"naglasio svu opasnost i štetnost ovih konvencija, ali je ujedno upozorio klub, da se na tom pitanju ne smije rušiti vlada narodnog sporazuma..."*

²⁵ Novi List, br. 148. od 1. srpnja 1926. *"Skupština nenadano odložena. Nettunske konvencije bit će pretresene tek na jesen."*

²⁶ Novi List, br. 153. od 7. srpnja 1926. *"Nove trzavice na pomolu. G. S. Radić nagovješta kidanje koalicije. Zahtjevi HSK."*

²⁷ Novi List br. 40. od 28. svibnja 1927. *"Talijani izigravaju nettun. konvencije i rimski sporazum"*; br. 42. od 4. lipnja 1927. *"Težak položaj Rječana jugoslav. narodnosti"*; br. 14. od 18. veljače 1928. *"Talijani su jednostrano riješili državljanstvo riječkih pripadnika."*; br. 33. od 25. travnja 1928. *"Promjene u generalnom konzulatu naše Kraljevine u Rijeci."*

²⁸ Novi List br. 45. od 6. lipnja 1928. *"Rad i zaključci oblasne skupštine u Karlovcu."* i *"Sušak protiv nettunskih konvencija."*

²⁹ CAZI, Josip, Nezavisni sindikati, knj. III, sv. 1, str. 331. Do demonstracija dolazi u Šibeniku, Splitu, Dubrovniku, Ljubljani, Zagrebu i Beogradu.

fašističke rulje na konzulat Kraljevine SHS u Zadru na Sušaku dolazi do protesta.³⁰ Skup Seljačko-demokratske koalicije (SDK) u Sušaku zakazan je za 3. lipnja, ali ga je sušačka policija zabranila: *"Po višem naredjenju, a radi opasnosti po mir i red."*³¹

Prijedlog vlade da skupština ratificira konvencije izazvao je ogorčene prosvjede javnosti i oporbe.³² Vlada nastoji da Skupština pod svaku cijenu odobri konvencije, smatrajući da će srediti odnose s Italijom, te da će ratifikacija biti dobro primljena u Parizu i Londonu, gdje se rješavalo pitanje investicijskog zajma. Oporba je ustrajala u tvrdnji da vlada izdaje nacionalne interese iz hegemonističkih razloga.³³

Nakon skupštinskog atentata na zastupnike HSS-a 1928. dolazi do krize u državi. Zastupnici HSS-a i Pribičevići samostalni demokrati napustili su skupštinu. Konvencije su upućene na ratifikaciju takvoj krnjoj skupštini što je izazvalo proteste u državi.³⁴ Ratificirane su na sjednici krnje Skupštine 13. kolovoza 1928., a u trenutku glasovanja u njoj nije bilo nijednog poslanika Hrvata. Hrvati koji se nalaze u strankama vladine koalicije napustili su dvoranu, a potom i zastupnici iz Zemljoradničke stranke.³⁵ Dr. Tuđman *"Prihvatanje tzv. Nettunske konvencije u "krvavoj" skupštini"* ocjenjuje kao *"izrazito vladin i protuhrvatski čin"*³⁶. Dr. Čubrilović, član vodstva Zemljoradničke stranke, izjavio je u raspravi o vladinoj deklaraciji da je *"zemlja nakon 10 godina od ujedinjenja ušla "u državnu krizu", pa "moramo razmišljati da li je država SHS na*

³⁰ Novi List br. 43. od 30. svibnja 1928. *"Odgovor na italijanske provokacije."* Prema pisanju tiska svjetina se skupljala u Rijeci, dok je na sušačkoj strani došlo do mirnog skupa na Jelačićevom trgu i terasi hotela "Kontinental" (*"više sjedeći u kavani nego protestirajući"*), koji je policajci i žandari s isukanim bajonetama brutalno rastjerali.

³¹ Novi List br. 44. od 2. lipnja 1928. *"Javni zbor SDK u Sušaku zabranjen."*

³² TUĐMAN, Isto, str. 503; prema *"Žandarmerija u Skupštini. Žandari su za noge i ruke izvlačili isključene poslanike iz skupštinske dvorane. Neviđene scene u parlamentu"*, Novosti, Beograd, 10. VI. 1928., br. 2229 i Jugoslavenski list, XI/10. VI. 1928, br. 135. *"Kada je vladina većina odbila prijedlog o hitnosti rasprave, u skupštini je nastala takva situacija da je predsjednik Skupštine radikal dr. Ninko Perić pozvao oružnike i silom odstranio sa sjednice isključene oporbene zastupnike, koji su opstruirali."*

³³ Ibid., str. 504; prema *"Dr. Marinković o Nettunskim konvencijama"* i *"Oštri napadaji na srbijanski hegemonizam"*, Jugoslavenski list, XI/10. VI. 1928, br. 135; *"Smisao Nettunskih konvencija"*, Novosti, Beograd, 10. VI. 1928, br. 229.

³⁴ BASTA, Milan, *Rat je završen 7 dana kasnije*, 2. izdanje, Globus, Zagreb 1977, str. 54.

³⁵ Novi List br. 68. od 15. kolovoza 1928. *"Ratificirane nettunske konvencije."*

³⁶ TUĐMAN, op. nav., str. 536; prema *"Krnja skupština izglasala konvencije"*, Novosti, Zagreb, XXII/14. i 15. VIII. 1928, br. 224 i 225. Dr. Tuđman iznosi sljedeće podatke i mišljenja. *"Vlada je saopćila da je za konvencije glasovalo 158 zastupnika (tj. većina od polovice više samo 1 glas), ali je oporba tvrdila da je to krivotvoreno, jer u dvorani prigodom glasovanja nije bilo više od 87 (ili 90) zastupnika, ističući da su konvencije ratificirane bez ijednog Hrvata, jer se čak ni ona dva integralistička ministra (Anđelinović i Barić) nisu usudila glasovati za njih, a prije glasovanja Skupštinu su napustili i svi zemljoradnički i njemački zastupnici; od muslimana su ostala samo četvorica, a izostali su i neki pristaše Glavnog radikalnog odbora. Na taj način konvencije su primljene glasovima radikala, demokrata i Korošćevih klerikalaca. Prvaci su srpskih zemljoradnika (Joca Jovanović, Miloš Tupanjanin, Čedo Kokanović) osudili u Skupštini primanje konvencija kao nacionalnu izdaju, uperenu protiv Hrvata, koju narod nikad neće priznati."*

*dobrim temeljima ili se ona ljulja.*³⁷ Kakav je trenutak izabran za ratifikaciju najbolje ocrtava pogled na sušački tisak. Uz naslove o ratifikaciji, nalaze se i oni o Radićevu sprovodu.³⁸ Ratifikacija je izazvala iznenađenje u političkim i diplomatskim krugovima, jer se nije očekivala u okolnostima, koje će još *"pooštriti odnose i onemogućiti sve izgleda za skori izlaz iz teške situacije, koja ovim postaje još teža."*³⁹ U Hrvatskoj je primanje konvencija, koje će poslužiti beskrupuloznoj politici Italije da *"nas po svojoj volji sputava i steže u našem razvoju"*,⁴⁰ osuđivano kao vladin izrazito protuhrvatski čin.⁴¹ S. Pribićević dao je oštru izjavu da SDK ne priznaje konvencije.⁴² Sušački tisak ocjenjuje potpisivanje činom kojim vlada ugrožava državu iznutra i izvana. Vlada se osigurava izvana *"da obračuna sa svojim unutarnjim protivnicima."*⁴³

Kralj 9. listopada potpisuje konvencije, čime dobivaju sankciju, a stupaju na snagu danom *"obnarodovanja"*. Talijanska vlada je 10. listopada objavila dekret o stupanju konvencija na snagu, pa se iščekivala razmjena ratifikacija.⁴⁴ Međutim je primjena konvencija odgođena zbog problema oko izmjena akata.⁴⁵ Dana 14. studenoga 1928. konačno je izvršena razmjena isprava, a konvencije trebaju stupiti na snagu

³⁷ Loc. nav.; prema *"Hrvati su radili da dođe do ove države"*, Jutarnji list, XVII/11. VIII. 1928, br. 5932.

³⁸ Novi List br. 68. od 15. kolovoza 1928. *"Posljednja počast velikom vodji."*

³⁹ Ibid., *"Ratificirane nettunske konvencije."*

⁴⁰ TUĐMAN, op. nav., str. 536; prema *"Što znače za nas Nettunske konvencije"*, Novosti, Zagreb, XXII/14. VIII. 1928, br. 224.

⁴¹ Ibid., str. 537; prema *"Pogreb narodnih interesa"*, Jutarnji list, XVII/25. VIII. 1928, br. 5936. i prema Hrvat, IX/14. VIII. 1928, br. 2581. (uvodnik). One su *"nedjelo"* koje znači *"predaju Dalmacije talijanskoj penetraciji"* i *"izdajničko djelo prema svojoj otadžbini."* Razlozi *"što se tim izručuju krajevi naseljeni Hrvatima Italiji"* su u tome što se time želi *"oslabiti hrvatski front? Ili oni u Beogradu zbilja računaju na raspadanje ove države, pa bi htjeli da Hrvati ostanu što slabiji?"* Konvencije su *"prikazivane kao izraz radikalne politike po kojoj su Hrvati 'tu da plaćaju račun srbijanskih hegemonista', u interesu 'proširenog Dušanovog carstva', no ono se ipak ne može obnoviti 'dok se jedan Hrvat usuđuje hrvatski misliti'."*

⁴² Loc. nav.; prema *"Beograd izaziva borbu do istrage"*, Jutarnji list, XVII/15. VIII. 1928, br. 5936. On je o konvencijama rekao da one *"imaju krvavu historiju i koje će ostati u krvavoj uspomeni hrvatskog naroda dok ga bude"*, jer *"najprije su revolverima istjerani iz narodne skupštine predstavnici onih krajeva, kojih su se te konvencije najviše ticale"*, a onda se preko leševa prešlo na njihovo izglasavanje. Budući da je Beograd na odluke SDK od 1. kolovoza, koje je *"svjetska štampa"* ocijenila *"za državničke i umjerene"*, odgovorio izglasavanjem Nettunskih konvencija *"srbijanskim-glasovima-protiv svih Hrvata u ovoj državi"*, *"Pribićević smatra da time 'danas Beograd izaziva borbu do istrage' pa 'će on morati snositi i posljedice takvog rada.'"*

⁴³ Novi List br. 69. od 18. kolovoza 1928. *"Zbog čega su ratificirane nettunske konvencije."* *"Vlada slovenskog popa dra Antona Korošca ratificirala je u krnjoj i okrvavljenoj Skupštini nettunske konvencije. Ratificirala ih je u času, kad je to značilo iskopati još veći jaz između nas, kad je to značilo novu provokaciju, novo ugrožavanje države i iznutra i spolja... ipak su one ratificirane nakon što su prethodno otjerani iz Skupštine i Beograda predstavnici onoga dijela naroda koji je tim konvencijama najviše oštećen i ugrožen, u času kad je i sama italijanska vlada - da li iskreno ili neiskreno... izjavljivala, da u ovom času ne pravi pitanje od ratifikacije..."*

⁴⁴ Novi List br. 84. od 13. listopada 1928. *"Stupanje na snagu nettunskih konvencija."*

⁴⁵ Novi List br. 90. od 3. studenoga 1928. *"Primjena nettunskih konvencija odgođena."*

danom objave u *Službenim Novinama*.⁴⁶ Burni protesti s hrvatske strane su se nastavljali.⁴⁷

3. SADRŽAJ NETTUNSKIH KONVENCIJA

Zakonom od 8. listopada 1928. je zakonsku snagu dobilo više sporazuma, poznatijih pod skupnim nazivom Nettunske (Neptunske) konvencije, potpisanih 20. srpnja 1925. Tekst sporazuma je zaključen na francuskom jeziku.

U prvoj skupini nalaze se: *Dopunski sporazum sporazumu potpisanom u Rimu 27. januara 1927. god., o uređenju prometa, koji sadrži glave: I. Saobraćajna služba; II. Kolska služba; III. Tarife; IV. Komercijalna služba, s prilogom; V. Služba u basenu Taon di Revel i u kanalu Rečine; VI. Primena čl. 17. priloga B. Rimskom sporazumu; VII. Javna skladišta; VIII. Opšte odredbe; te Završni protokol.*

Druga skupina: *Sporazum o izvršenju sporazuma o Rijeci, koji obuhvaća slijedeće sporazume i konvencije označene kao priloge: A. Sporazum o opštinskim imanjima i javnom dugu; B. Sporazum o snabdevanju vodom i električnom strujom pograničnih opština Kraljevine SHS; C. Sporazum o upotrebi groblja u Drenovi (Rijeka) od izvesnih delova pograničnih opština Kraljevine SHS i prenosu mrtvaca između Rijeke i Sušaka; D. Sporazum o primanju državljana Kraljevine SHS u bolnicu na Rijeci; E. Konvencije o arhivama, koje se odnose na teritorije dodeljene Kraljevini Italiji i Kraljevini SHS Sporazumom potpisanim u Rimu 27. januara 1924. godine; F. Sporazum o sticanju prava građanstva; G. Sporazum o pensijama; H. Sporazum o naplati poreza; I. Sporazum o održavanju i poboljšavanju regulacije reke Rečine (Eneo); J. Sporazum o komunikacijama; K. Dopunski sporazum o carinskom nadzoru i ribolovu u vodama Rijeke i Sušaka; L. Dopunski sporazum Rimskom sporazumu od 6. aprila 1922. godine o odnosima između sudskih vlasti Kraljevine Italije i Kraljevine SHS.*

Treća skupina: Sporazumi o primjeni čl. 9. Rimskih ugovora te pojedinim drugim pitanjima koja se odnose na državljane SHS u Rijeci i talijanske državljane u Dalmaciji obuhvaćaju priloge: *A. Sporazum o primeni čl. 9. Sporazuma potpisanog u Rimu 27. januara 1924. godine s protokolom o potpisu; B. Sporazum o advokatima; C. Sporazum o pograničnim imanjima; D. Privremeni sporazum o ekspropriacijama.*

Četvrta skupina: Konvencije i sporazumi koji se odnose na pitanja koja proizlaze iz izvršenja ugovora o miru u obliku priloga: *A. Konvencija o dugovima i potraživanjima sa zaključnim protokolom; B. Sporazum o ugovorima; C. Sporazum o rekvizicijama sa zaključnim protokolom; D. Sporazum o naknadi bolničkih troškova; E. Sporazum o radnicima; F. Konvencija, koja se odnosi na razne sporazume po pitanjima socijalnih osiguranja; I. Zavod za osiguranje radnika za nesrećne slučajeve*

⁴⁶ Novi List br. 94. od 17. studenoga 1928. "Nettunske konvencije konačno ratificirane."

⁴⁷ TUDMAN, op. nav., str. 558; prema "Da se razumijemo", Politika, XXV/28. XII. 1928, br. 7423. Zagrebački profesor dr. Lujo Thaller pisao je u prosincu 1928. u "Politici" "apel protiv bezumne državne politike "da ne počine državno samoubojstvo" u kojem spominje: "Nema Hrvata, koji u dubini srca svojega nije prihvatio Nettunskih konvencija, u Skupštini u kojoj je pala krv, shvatio kao izmirenje Rima i Beograda na račun specifično hrvatskih interesa."

na radu za Primorje, Kranjsku i Dalmaciju u Trstu; II. Privremeno upravljanje socijalnim osiguranjima u Dalmaciji i u ostalim okupiranim teritorijama; III. Osiguranje protiv nesrećnih slučajeva na radu i za slučaj bolesti na Riječkoj teritoriji; IV. Osiguranje mornara međusavezničkih brodova koji su pripadali Austro-Ugarskoj; V. Pomorske pobožne zaklade; VI. Bratimska blagajnica državnih rudnika u Rablju i cinkarnice u Celju; VII. Bolesničke blagajnice u Kotorskom, Malom Lošinj, Zadru, Logatcu i Radovljici; VIII. Savez bolesničkih blagajnica u Trstu; IX. Tršćanski Lojd i Tršćanska Trgovačka banka; X. Opšte odredbe; G. Sporazum, koji se odnosi na anonimno društvo "Kooperativa Garibaldi"; H. Opšti Sporazum o reciprocitetu po pitanjima socijalnih osiguranja: Posebne odredbe o osiguranjima za slučaj bolesti; Posebne odredbe o osiguranjima protiv nesrećnih slučajeva; Posebne odredbe o osiguranjima za slučaj iznemoglosti, starosti i smrti; Razne odredbe; Završne odredbe; sa Završnim protokolom; I. Konvencija o gonjenju i kažnjavanju prekršaja, učinjenih u pograničnim šumama.

Peta skupina: Sporazumi o položaju srpsko-pravoslavnih crkvenih općina na teritoriju Kraljevine Italije: Sporazum o Srpsko-Pravoslavim Crkvenim Opštinama na Rijeci, u Zadru i Peroju; Sporazum o Srpsko-Pravoslavnoj Crkvenoj Opštini u Trstu.

Šesta skupina: Dopunski sporazum odredbama koje se odnose na pogranični promet, sadržanim u prilogu E. Ugovora o trgovini i plovidbi, zaključenog između Kraljevine SHS i Kraljevine Italije, u Beogradu 14. srpnja 1924.

Sedma skupina: Sporazum o kretanju turista u pograničnim zonama s Formularom specijalne pogranične karte.

Osma skupina: Sporazum o podeli predašnjih austrijskih podmorskih telegrafskih kablova

Uz navedene sporazume i konvencije zaključen je Opšti zaključni protokol, a ujedno su dodana i objašnjenja u obliku uzajamnih izmjena nota, i to: četiri pisma o naknadama (odštetama) u vezi s vojnim rekvizicijama od strane trupa obiju država, učinjenih državljanima Kraljevine SHS na Rijeci; naknadi šteta učinjenih u Trstu; o uvjerenjima o porijeklu robe izdanim po Trgovačkoj komori u Zadru; o prijenosu mrtvaca iz i u Zadar; o javnoj automobilskoj službi za putnike i robu sa Zadrom.⁴⁸

Ovdje su obrađene odredbe konvencija, sporazuma i nota koje se tiču zdravstvene zaštite.

4. PROPISI O ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI

4.1. "Sporazum o primanju u bolnicu na Rijeci SHS državljana"

D. "Sporazum o primanju u bolnicu na Rijeci SHS državljana" jamčio je državljanima Kraljevine SHS, zavičajnim u općinama Sušak, Bakar i Senj, te općinama u kotarima Sušak, Crikvenica, Novi, Senj, Kastav i Krk, primitak i liječenje, jednako

⁴⁸ Čl. 1. Zakona, Zakoni o ugovorima i konvencijama s Kraljevinom Italijom, knjiga prva, Zakon o Nettunskim konvencijama, Zbirka zakona, sv. 105, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd 1929.

onom za talijanske (čl. 1). Troškovi za državljane Kraljevine SHS obračunavali su se prema istim pravilima i pristojbama koje su vrijedile za talijanske državljane (čl. 3).

Bolesnike u riječku bolnicu mogle su uputiti samo navedene općine iz Kraljevine SHS kao i ustanove socijalnog osiguranja u njima. One su obveznici plaćanja, uz jamstvo vlade. Općine i ustanove socijalnog osiguranja *"dužne su da plate, u što je moguće kraćem roku, bolesničke troškove za navedene bolesnike u iznosu, koji će im saopštiti uprava bolnice. Ako opština ili navedene ustanove ne plate ove troškove u roku od šest meseci od dana učinjenog saopštenja, njih će platiti Vlada Kraljevine SHS."* (čl. 4).

"Vlast" ili ustanove koje upućuju bolesnike u bolnicu moraju ih popratiti aktom kojim se traži prijam ili sličnim dokumentom, koji sadrži preuzimanje obveze plaćanja bolničkih troškova. Uprava riječke bolnice imala je pravo izravnog obraćanja *"vlastima"* i ustanovama koje su odgovorne za plaćanje bolničkih troškova, mimo uobičajenih diplomatskih kanala ili putem mjerodavnih ministarstava (čl. 7). Prijam bolesnika koji nisu upućeni od općine ili ustanove za socijalno osiguranje, a na koje se ne može primijeniti *Sporazum o pomoći licima, koja dolaze na teret javne pomoći*, potpisan u Beogradu 12. kolovoza 1924, ovisi o polaganju jamčevine (*"kaucije"*), predviđene pravilnikom bolnice, te troškove snose sami bolesnici (čl. 5).

Prema čl. 6. državljani Kraljevine SHS *"koji borave na talijanskoj teritoriji, a koji bi mogli biti repatrirani u domovinu i dovedeni do granice... bez uštrba po njihovu zdravlje ili zdravlje drugih, moći će biti zadržani ili primljeni u bolnicu... na traženje konsularnih vlasti Kraljevine SHS, koja će plaćati odnosne troškove."* (čl. 6.).

Ako bolesnici i pratnja nemaju *"pogranične karte"*, pogranični činovnici dužni su im izdati prolaznicu, predviđenu odredbama o pograničnom prometu (čl. 9).

Sporazum sadrži i neka ograničenja. U pravilu se ne primaju oboljeli od zaraznih bolesti, osim: *"malih boginja, ospica, velikog kašlja, šarlaha, malarije, difterije i gušobolje, bakcilarne i amebičke srdobolje, tifusne groznice i paratifusnih infekcija, epidemične parodite, influence, epidemičkog cerebro-spinalnog meningitisa, trahome i puerperalne groznice."* Ovi bolesnici dužni su pridržavati se talijanskih propisa i zdravstvenih pravilnika o prijenosu bolesnika. Vlasti Kraljevine SHS dužne su u slučaju prijenosa unaprijed obavijestiti vlasti na Rijeci i upravu bolnice (čl. 8).

Broj kreveta (*"postelja"*) na raspolaganju državljanima Kraljevine SHS iznosio je najmanje 12%, a najviše 25% od broja kreveta u svakom bolničkom odjelu, ali nije mogao prijeći ukupan broj 125 kreveta. Prijam je, osobito u svezi sa zaraznim bolestima, ograničen *"tako, da dovoljan broj postelja ostane na raspoloženju za potrebe varoši Rijeke"* (čl. 2).

Sporazum je ograničen na razdoblje od 10 godina od dana stupanja na snagu, a ako ga nijedna strana ne otkáže 12 mjeseci prije isteka, ostaje na snazi do daljnjega, uz pridržaj prava otkaznog roka od 12 mjeseci od dana najave (čl. 11).

Grad Sušak do tada nije imao bolnicu, te je bilo nužno ostvariti pravo korištenja bolnice u Rijeci. *"Loša strana medalje"* oslonca na riječku bolnicu znači ovisnost o stranoj državi i gradu, te plaćanjima u tuđu korist, umjesto ulaganja u svrhu izgradnje sušačke bolnice. Sporazum je zato predstavljao nužno zlo za Sušak.

Vlada je, pak, tvrdila da sporazum zajamčuje Sušaku i susjednim općinama izvjestan broj kreveta pod uvjetima koji važe za Talijane, što bi značilo da su odredbe povoljne.⁴⁹

Na Sušaku je sporazum kritiziran, jer znači "uzdržavanje talijanske bolnice u Rijeci."⁵⁰ "Međutim, je li to baš tolika usluga za nas, u času kad se u Sušaku dovršava izgradnja bolnice i poliklinike?... polovičnost i nedosljednost naše državotvornosti: Gradimo bolnicu i polikliniku na Sušaku, a istovremeno si zakaparamo opsežnu upotrebu bolnice u Rijeci."⁵¹ Kritike su bile brojne, jer tih godina dolazi do gradnje manje zdravstvene ustanove Doma Narodnog Zdravlja, a tridesetih suvremene bolnice koja i danas služi svrsi.⁵² Po isteku roka od 10 godina nije došlo do produženja sporazuma.

Sporazum je zaključen u Nettunu 20. srpnja 1925. godine, ali nije istodobno stupio na snagu jer su čitav "paket" konvencija morao proći postupak ratifikacije u obje države.

4.2. "Sporazum o naknadi bolničkih troškova"

D. "Sporazum o naknadi bolničkih troškova" dio je Konvencija i sporazuma koji se odnose na pitanja koja proizlaze iz izvršenja ugovora o miru. Skupinu sačinjava više konvencija i sporazuma koji obrađuju pitanja ugovornog prava, socijalna pitanja i podjelu imovine koju su posjedovale razne socijalne udruge.

Potraživanja bolnica za bolničke i pogrebne troškove državljana druge strane ugovornice riješit će se za razdoblje od 1. siječnja 1921. do stupanja na snagu "Sporazuma o pomoći licima od strane Javne Pomoći" temeljem cijena i pristojbi određenih od vlasti mjerodavnih za bolnice u vremenu kada se osoba nalazila u bolnici. Troškovi za ranije razdoblje prebijaju se između država i državljana (čl. 1).

Dužne iznose utvrđuje diplomatsko poslanstvo države dužnika s Ministarstvom vanjskih poslova države vjerovnika. Utvrđeni iznos isplatit će se u roku od 6 mjeseci po utvrđivanju. Za plaćanje odgovara država čiji su državljani liječeni, čime se ne krnji pravo naplate od fizičkih ili pravnih osoba (čl. 3. i 4).

Potraživanja se isplaćuju u valuti države u kojoj se nalazi bolnica, dakle u valuti vjerovnika. Krunske tražbine, one koje su utvrđene u austrougarskoj valuti (krune/forinte) trebale su se riješiti prema valutnoj stopi utvrđenoj mjesnim propisima za određeno razdoblje (čl. 2). Plaćanje se obavljalo u novcu države na čijem teritoriju se nalazi bolnica, a promjene tečaja nisu se uzimale u obzir (čl. 5).

⁴⁹ Novi List, br. 138. od 17. lipnja 1926. "Obrazloženje kojim vlada upućuje konvencije s Italijom Narodnoj Skupštini."

⁵⁰ Sušački Novi List, br. 87. od 7. travnja 1925. "Bolničko pitanje na konferenciji u Firenci."

⁵¹ Sušački Novi List, br. 112. od 6. svibnja 1925. "Između bata i nakovnja."

⁵² JAŠKA BLAŽINA, Zlata i BAKAŠUN, Vjekoslav, Preventivno medicinske ustanove na Sušaku u razdoblju između dva svjetska rata, u Zavod za javno zdravstvo Primorsko-goranske županije, 1900 - 2000, Rijeka 2000, str. 54 -55. i tamo naveden dopis načelnika Grada Sušaka dr. Jurja Kučića Ministarstvu narodnog zdravlja u Beogradu od 18. ožujka 1924. U njemu se spominje da je Sušak u rješavanju zdravstvenih pitanja "prisiljen obraćati se na susjednu Rijeku koja mu ih je neradu i uz stanovite poteškoće na raspolaganje stavljala."

Vlada u Beogradu šturo je komentirala sporazum ne navodeći njegove negativnosti.⁵³ On nije bio povoljan za Kraljevinu SHS, jer je većina troškova učinjena u riječkoj bolnici. Sušak tada nije imao većih bolničkih kapaciteta, pa ozbiljniji slučajevi odlaze u Rijeku.

Primjenjivale su se pristojbe i cijene bolnice u kojoj su učinjeni troškovi bez olakšica, što je opravdano, ali čl. 2. utvrđuje da se potraživanja u austrougarskoj moneti ne konvertiraju primjenom "srbijskog" tečaja za Kraljevinu SHS (1:4), kako je određeno u Konvenciji o dugovima i potraživanjima, kada se išlo u korist talijanske strane i gdje je tarifa obezvrijedila potraživanja od strane osoba iz Kraljevine SHS. U ovom slučaju koristit će se, za talijansku stranu povoljniji mjesni tečaj, koji je sama odredila za Rijeku (oko 1:1). Primjena pri utvrđivanju valutne stope rezultira višim iznosima bolničkih troškova koje plaća Kraljevina SHS, tj. njezini državljani na koje se Sporazum odnosio, a to su najvećim dijelom bili Hrvati.

4.3. *"Sporazum o upotrebi groblja u Drenovi (Rijeka) od izvesnih delova graničnih opština Kraljevine SHS i prenosu mrtvacu između Rijeke i Sušaka"*

C. *"Sporazum o upotrebi groblja u Drenovi (Rijeka) od izvesnih delova graničnih opština Kraljevine SHS i prenosu mrtvacu između Rijeke i Sušaka"* možda je morbidan, ali život ima "mračnu" stranu, koja također zahtijeva pravnu regulaciju. Rimskim ugovorima groblje u Drenovi pripalo je Kraljevini Italiji. Do tada su ga koristile susjedne općine, koje su pripale Kraljevini SHS, pa je bilo potrebno regulirati pravo korištenja od strane općina koje u tom trenutku nisu imale groblja. Dok Kraljevina SHS ne izgradi groblje za dijelove općina koje su prije zaključenja Rimskog sporazuma koristile groblje u Drenovi, a najmanje za vrijeme od 10 godina od stupanja na snagu Sporazuma, mrtvaci iz tih općina mogu se sahranjivati na groblju u Drenovi. Na drenovskom groblju odobrava se ukop "bez obzira na propise sanitetske, fiskalne i administrativne, predviđene za prenos mrtvacu iz jedne države u drugu, nu pod uslovom tačnog pridržavanja naređenja koja važe za Rijeku, utvrđenih u policijskom pravilniku sa mesta smrti na groblje, kao i naređenja, koja bi u slučaju potrebe, nadala vlast, koja je odgovorna za održavanje javnog reda." (čl. 1). Posebno je reguliran prijenos mrtvacu između gradova Rijeke i Sušaka. Mrtvaci se mogu ukapati uz dozvolu mjesnih vlasti, a na temelju "ranije stečenog prava, bilo na traženje zainteresovanih." Prijenos između Rijeke i Sušaka neće biti podvrgnut "sanitetskim, fiskalnim i administrativnim" propisima koji "važe isključivo za prenos mrtvacu iz i u inostranstvo. Ovo prenošenje biće podvrgnuto naređenjima iz policijskog pravilnika za mrtvace, koji važi za pomenuta dva mesta i tiče se prenoša mrtvaca na mesta smrti u groblje, kao i naređenjima koja bi, u slučaju potrebe, izdala vlast, koja je odgovorna za održavanje javnog reda." (čl. 2). Prijenos mrtvacu potrebno je izvršiti uz postupak prethodne obavijesti nadležne vlasti na teritoriju gdje će se izvršiti ukop. "Ako je potrebno da se izvrši prenos jednog mrtvacu, nadležna vlast mesta, gde je dotično lice umrlo, biće

⁵³ Novi List, br. 138. od 17. lipnja 1926. "Obrazloženje kojim vlada upućuje konvencije s Italijom Narodnoj Skupštini."

dužna, kako u slučaju iz čl. 1 tako i u slučaju iz čl. 2, da izvesti vlast onog mesta, gde ima biti sahranjen mrtvac i to najmanje 6 sati pre nego mrtvac bude donesen na granicu, koji je uzrok smrti, dan, čas i način vršenja prenosa. Vlast mesta, u kojem mrtvac ima biti sahranjen, ima prava da pre sahrane konstatuje smrt, a prema propisima, koji su tamo na snazi.” (čl. 3).

Uz ovaj sporazum treba spomenuti sličnu regulaciju prijenosa mrtvaca iz Zadra na područje otoka Sv. Pavla (općina Preko) i Dikla kao i prijenosa državljana Kraljevine SHS koji su umrli u Zadru na ukopna mjesta izvan Zadra. Regulacija ovih pitanja dogovorena je razmjenom pisama između ministra Antonijevića i Mussolinija 20. srpnja 1925.⁵⁴

Primjena sporazuma nije bila rijetkost, a češće je dolazilo do prijenosa mrtvaca s područja općine Sušak i ukopa na riječkom groblju. Iako je Sušak imao posebno gradsko groblje, neke su sušačke obitelji posjedovale grobnice na riječkom groblju. Do sukoba je dolazilo i o ovom pitanju, iako je to na prvi pogled teško vjerovati. Drenova, dio kotara Kastav, podijeljena je tako da su crkva, škola i groblje pripali Kraljevini Italiji. Kada netko umre, dolazilo je do spora između svećenika, jer onaj iz Kraljevine SHS nije dopuštao talijanskom preuzimanje mrtvaca u kući, a talijanski prvome držanje službe na groblju.⁵⁵

4.4. “Konvencija o raznim sporazumima po pitanju socialnih osiguranja”

F. “Konvencija o raznim sporazumima po pitanju socialnih osiguranja” sadrži veći broj glava o pitanjima socijalnog osiguranja, a koje se tiču područja Rijeke i Sušaka.

Glava I. *Zavod za osiguranje radnika za nesrećne slučajeve na radu za Primorje, Kranjsku i Dalmaciju u Trstu.* Kraljevina SHS prima na sebe sve rente i druge obveze spomenutog Zavoda iz nesretnih slučajeva, koji su se dogodili do 31. prosinca 1918. prema osobama, koje su imale redovito boravište na njezinu teritoriju na dan 31. prosinca 1922. uz uvjete i iznimke određene u čl. 2 - 6 (čl. 1. i 2.). Za sve terete koji su pali na Kraljevinu SHS talijanski zavod će isplatiti u roku od mjesec dana po stupanju Konvencije na snagu konačan iznos od 462.380,58 lira. Obje države odrekle su se svih možebitnih potraživanja između zavoda koji postoje na dan ratifikacije Konvencije (čl. 7). Tršćanski zavod se retroaktivno, od 1. siječnja 1919. oslobodio svih obveza prema osobama koje imaju pravo na rentu, a pale su na teret Kraljevine SHS (čl. 8).

Glava II. *Privremeno upravljanje socijalnim osiguranjima u Dalmaciji i u ostalim okupiranim teritorijama* ticao se Sušaka jer je on do konca 1923. bio okupiran od strane Kraljevine Italije. Sadržane su slične odredbe kao i u prethodnoj glavi. Privremeno poslovanje “Narodnog Zavoda za Osiguranje protiv nesrećnih slučajeva na radu za Julijsku Veneciju i Zadar u Trstu” u svezi s osiguranjem u nežigosanim krunama i “Pensionog Zavoda za činovnike” u Trstu u nežigosanim krunama i lirama, na teritoriju Kraljevine SHS, prije okupiranoj od Kraljevine Italije, primile su na sebe sa svim aktivama

⁵⁴ Zakon o Nettunskim konvencijama, str. 226 - 228.

⁵⁵ Novi List br. 75. od 12. rujna 1928. “Iz Kastavštine. Pokapanje mrtvaca bez svećenika.”

i pasivama "*Središnji Ured za osiguranje radnika*" u Zagrebu, odnosno "*Pensionari Zavod za činovnike u Ljubljani*" u konačnom paušalnom iznosu, koji se trebao isplatiti u roku od mjeseca dana od dana stupanja na snagu Konvencije, čime bi prestale sve obveze talijanske strane (čl. 10 -12).

Glava III. *Osiguranje protiv nesrećnih slučajeva na radu i za slučaj bolesti na Riječkoj teritoriji.* Države ugovornice, odnosno mjerodavni zavodi za socijalno osiguranje primaju obveze iz nesrećnih slučajeva na radu, koji su se dogodili na području *Blagajne za socijalna osiguranja* u Rijeci u vremenu od 1. siječnja 1919. do 1. ožujka 1924, talijanska strana za svoje i državljane trećih država, a Kraljevina SHS samo za svoje državljane (čl. 13). Udio koji pripada Kraljevini SHS utvrđen je u konačnom iznosu od 24.833,00 lira, od čega će se odbiti pojedina dugovanja, dodati kamate i oduzeti isplaćene rente. Isplata će trebala izvršiti u roku od mjesec dana od dana stupanja na snagu Konvencije, a ugovorne strane su se načelno odriču daljnjih međusobnih potraživanja (čl. 15. i 16).

Glava IV. *Osiguranje mornara međusavezničkih brodova koji su pripadali Austro-Ugarskoj.* Vlada Kraljevine SHS priznala je "*Invalidskoj Blagajnici Trgovačke mornarice*" u Rimu i "*Pensionom Zavodu za činovnike*" u Trstu pravo naplate svih prinosa, koje duguju brodovlasnici za svoj račun ili račun mornara, a za socijalno osiguranje osoblja, koje je bilo ukrcano na negdašnjim austrougarskim brodovima, za vrijeme talijanskog upravljanja tim brodovima (čl. 17). Navedeni prinosi odnose se na razdoblje od 3. studenoga 1918. do 28. srpnja 1921, tj. do dana ratifikacije Sporazuma Trumbić Bertolini kojima je došlo do podjele trgovačke flote ranijih austrougarskih brodarskih poduzeća između Kraljevine Italije i SHS. od strane savezničke Reparacijske komisije za brodove dodijeljene Italiji, kao i na razdoblje do stvarne predaje brodova dodijeljenih Kraljevini SHS (čl. 21).

Glava V. *Pomorske pobožne zaklade.* Imovina pobožnih zaklada "*Pomorska Pobožna Zaklada za Rijeku i Senj*" (*Tio Fondo di marina per Fiume e Senj*) i "*Pobožna zaklada Ribara*" (*Tio Fondo dei Pescatori*) kojima je upravljala Kr. Ugarska pomorska oblast na Rijeci ostaje Kraljevini Italiji. S obzirom na svrhu zaklade, iz nje se izdvojio konačan udio imovine vladi Kraljevine SHS, u roku od 6 mjeseci od dana stupanja na snagu Konvencije u iznosu od 600.000,00 lira za njezine pomorce (čl. 25.). Države ugovornice priznale su konačno prebijenom aktivu *Pomorskih Pobožnih Zaklada "Austro Illirica"* i "*Dalmato*", koje ostaju Kraljevini Italiji, a državljani Kraljevine SHS ne mogu isticati nikakve zahtjeve prema tim zakladama (čl. 26).

Sve glave sporazuma regulirale su sporna pitanja podjele imovine nekadašnjih socijalnih fondova povoljno za Kraljevinu Italiju. Talijanska strana se davanjem paušalnog iznosa na koji je pristala Kraljevina SHS riješila svih potraživanja fizičkih i pravnih osoba suprotne strane, a to su najvećim dijelom bili Hrvati iz Rijeke i Primorja.

4.5. "*Sporazum o anonimnom društvu "Kooperativa Garibaldi"*"

G. "*Sporazum o anonimnom društvu "Kooperativa Garibaldi"*" odnosi se na isplatu iznosa uplaćenih kod društva na račun glavnice od 3. studenoga 1918. do 28. srpnja 1921, tj. dana ratifikacije Sporazuma Trumbić - Bertolini od strane SHS mornara ukrcanih na austrougarske brodove dodijeljene Kraljevini Italiji za vrijeme od 3.

studenoga 1918. do dana stvarne predaje brodova Kraljevini SHS (čl. 1). Sporazum utvrđuje da Kraljevina SHS odnosno mornari koji ispunjavaju uvjete imaju pravo na isplatu samo utvrđenih iznosa, te odustaju od svih tražbina, što znači da se glavnica ne dijeli, već ostaje Italiji (čl. 2 - 7).

Sušački tisak donio je tek šture podatke o konvenciji,⁵⁶ ali može se ustvrditi što i za prethodnu skupinu o socijalnim pitanjima. Kraljevina Italija ponovno je ostvarila povoljno rješenje na račun interesa hrvatskih pomoraca koji su bili članovi ove udruge.

5. ZAKLJUČAK

Jednostranim istraživanjem propisa o zdravstvenoj zaštiti koji su sadržani u Nettunskim konvencijama istraživač bi stekao samo djelomičan uvid u njih. Znanstvenik koji istražuje ovu problematiku sukladno svojoj struci najvjerojatnije bi analizirao samo jedan, npr. zdravstveni aspekt. Možda bi došao do zaključka da su propisi donijeli koristi stanovnicima Sušaka i susjednih hrvatskih područja, jer su dobili mogućnost liječenja u tehnički odlično opremljenoj riječkoj bolnici, pod istim uvjetima kao i talijanski državljani, kao i to da je došlo do diobe fondova socijalno-zdravstvenog osiguranja preostalih iz bivše Austro-Ugarske Monarhije.

Međutim, upravo se na ovom pitanju očituje nužnost interdisciplinarnog istraživanja. Proučavanje Nettunskih konvencija nije moguće bez temeljite pravne, povijesne i politološke analize raznih okolnosti koje su pratile njihovo donošenje i ratifikaciju.

Konvencije su potpisane kada je Stjepan Radić uz teške uvjete priznanja Vidovdanskih ustava i odricanja republikanstva jedva spasio stranku progona i ušao u vladu. Bilo kakav potez HSS, od prihvata do odbijanja, nije išao u prilog stranke. Odstupom HSS iz vlade i sporazumom s Pribićevićevim samostalnim demokratima konvencije su skinute s dnevnog reda skupštine. Kraljevina Italija vršila je pritisak na Hrvate u Rijeci, izvlačeći daljnje koristi od otezanja ratifikacije. Do ratifikacije dolazi u krnjoj skupštini, bez sudjelovanja Hrvata, s dvojbenim brojem glasova, na dan Radićevog pogreba, što predstavlja vrhunac ponižavanja hrvatske strane koja je najviše pogođena konvencijama. Vlada traži sporazum s Italijom ne mareći za hrvatske, ni crnogorske interese. Kada je izgubila utrku s Italijom za utjecaj u Albaniji, nadala se da će ratifikacija privoljeti V. Britaniju na davanje kredita. Čini se da tu nije bio kraj planova iza kojih stoji kralj i vlada. Po rješavanju odnosa sa susjednim državama, naročito Kraljevinom Italijom, kralj Aleksandar mogao se mirnije posvetiti "konačnom rješenju" unutaršnjih problema države, poglavito hrvatskoga, tj. uvođenju Šestosiječanjske diktature.

⁵⁶ Novi List, br. 146. od 26. lipnja 1926. "Konvencija o kooperativi "Garibaldi."

THE NETTUNO CONVENTIONS OF 1925 AND HEALTH REGULATIONS

Summary

During the period from 1924. to 1947 an unnatural state border was separating Rijeka from Sušak. This demarcation unavoidably lead to international legal regulation of various relations between the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and Italy. This regulation included health issues, as well.

In the first part of the paper the autor described the way the Nettuno Conventions of 1925 were issued. By the means of them a part of unregulated relations between the Free State of Rijeka in 1924, was regulated. During the negotiations the Belgrade royal court and government demonstrated an extreme indulgence resulting in many provisions unfavourable for the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. The public opinion considered them an agreement between Great-Serbian and irredentist politicians at the detriment of Croatian, particularly Littoral and Dalmatian areas. The issue of ratification of these conventions provoked internal political buffets in the state. Finally it was ratified by the rump parliament, without Croatian representatives on the day of Radić's funeral in 1928.

In the second part of the paper the regulations on public health comprised in the Nettuno Conventions were analysed. First of all, it was the *Agreement on Admitting the Citizens of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes to the Hospital in Rijeka*. In conventions and agreements on issues resulting from the implemetation of the peace treaty the regulations on social and medical care, as well as those on the division of assets of various social welfare organisations were analysed: the *Agreement on the Reimbursement of Hospital Expenses*, *Convention on Various Agreements in Social Securities*, *Agreement on anonymous society "Cooperativa Garibaldi"* and *General Agreement on the Reciprocity in Social Security*.